

УДК 336.71

Момот О. М.

Вищий навчальний заклад Укоопспілки
«Полтавський університет економіки і торгівлі»

ГЕНЕЗИС ТРАНСНАЦІОНАЛЬНОГО БАНКІВСЬКОГО КАПІТАЛУ

У статті розглянуто погляди науковців на поняття «капітал» в історичній ретроспективі. Виокремлено три підходи до трактування капіталу: грошовий, предметно-функціональний та соціально-економічний, охарактеризовано їх переваги та недоліки. Ідентифіковано траєкторію генезису транснаціонального банківського капіталу та встановлено генетичний зв'язок між транснаціональним банківським капіталом та іншими компонентами капіталу – промисловим, торговим і неречовим капіталами.

Ключові слова: капітал, банківський капітал, транснаціоналізація, транснаціональний банківський капітал, фінансова глобалізація.

Постановка проблеми. Розкриття глибинних основ формування транснаціонального банківського капіталу передбачає дослідження процесів його генезису, оскільки капітал перебуває у неперервному розвитку, що включає процеси його виникнення, становлення та якісного перетворення. Поява банківського капіталу і його транснаціоналізація безпосередньо пов'язані з розвитком фундаментальної економічної категорії – капіталу, причому початкове абстрактне й узагальнене поняття «капітал» у процесі розвитку економічної думки наповнювалося конкретним змістом, що відповідав відповідній парадигмі економічного розвитку суспільних відносин.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сутнісні характеристики капіталу представлені в широкій палітрі наукових праць відомих з історії економістів-мислителів, таких як А. Сміт, Д. Рікардо, Дж.С. Мілль, К. Маркс, Дж.М. Кейнс, М. Фрідмен та ін., сучасних зарубіжних дослідників – Дж. Аррігі, М. Блауга, Є.Ф. Брігхема, Ч. Кіндлбергера, Д. Каддінгтона, Дж. Сороса, Г. Хабера, Р. Харрода, К. Іверсена, Р. Нурске, Б. Оліна, а також вітчизняних учених І.О. Бланка, В.М. Опаріна, А.М. Поддерьогіна та багатьох інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У зв'язку з тим, що процес накопичення знань і наукових поглядів щодо змісту дефініцій «капітал», «банківський капітал» та «транснаціональний банківський капітал» триває, важливо дослідити формування та розвиток теорії капіталу, щоб використати спадщину економічної думки для узагальнення існуючих теоретичних конструкцій та формування уявлень, що відповідають сучасним умовам суспільно-економічного життя.

Мета статті полягає у систематизації та узагальненні наявних наукових підходів до трактування економічної природи капіталу в історичній ретроспективі та виявленні генетичного зв'язку між транснаціональним банківським капіталом та іншими видами капіталу.

Виклад основного матеріалу дослідження. У процесі еволюції капіталу також наповнювалися більш глибоким сенсом підходи вчених до трактування поняття капіталу. Так, у період раннього меркантилізму поняття «капітал» сформульовано не було. Представники пізнього меркантилізму (Т. Мен, А. Монкретсьєн) вважали головним джерелом прибутку нееквівалентний обмін у зовнішній торгівлі, у зв'язку з чим трактували гроші як капітал. Досліджуючи сферу обігу, вчені залишили поза увагою процеси виробництва.

У фізіократів (Ф. Кене, А. Тюрго) переважною формою виробництва було сільське господарство, тому джерелом багатства у них виступає землеробство, а капітал є результатом докладання праці до обробки землі.

Представники класичної політичної економії (А. Сміт, Д. Рікардо, Ф. Кене, Дж.С. Мілль) вказують на роль факторів виробництва у створенні вартості та виділяють як головну властивість капіталу його здатність приносити дохід своєму власникові. У їх трактуванні матеріально-речовий зміст капіталу являє собою: 1) знаряддя виробництва; 2) предмети праці (сировина і напівфабрикати); 3) предмети споживання робітників, необхідні для відтворення робочої сили. Заслугою класиків також є розмежування грошової, товарної та виробничої форм капіталу. Хоча капітал є результатом заощадження, але він знаходиться в процесі постійного споживання, тобто відбувається рух капіталу.

Класиком теорії капіталу, який розкрив його сутність, джерела походження, закони руху, форми прояву, вважається К. Маркс, який трактує капітал як самозростаючу вартість. К. Маркс доходить висновку про те, що капітал – це не річ, а певне суспільне, тобто залежне певній історичній формації суспільства, виробниче відношення, яке представлене в речі і надає цій речі специфічного суспільного характеру [9, с. 886].

Представники неокласичної школи (Дж. Кларк, І. Фішер) розвивають думку про те, що капітал – це не просто певний запас благ, а й фактор, здатний приносити систематичний дохід своєму власнику. Дж. Кларк розмежує поняття капіталу і капітальних благ. Під капітальними благами дослідник розуміє матеріальні речі і гроші, які можуть бути повністю спожиті. Під капіталом він розуміє абстрактну річ, а саме певний запас, що пускається в оборот і здатний приносити дохід. І. Фішер доходить висновку, що капітал – це дисконтований потік доходів. Для позначення продуктивності капіталу (оцінки майбутньої віддачі капіталу) вчений розвиває інвестиційну теорію капіталу та вводить поняття «інвестиційні можливості капіталу» [5].

Отже, кожна економічна школа зробила певний внесок у розвиток теорії капіталу, по-своєму відповідаючи на питання про сутність капіталу, природу його походження, структуру його складових елементів. Народжуючись на певному етапі розвитку економічної науки, теорії капіталу відображали основні потреби діючої економічної системи. Для узагальнення викладеного пропонуємо поєднати історично сформовані погляди на економічну природу капіталу у три узагальнені підходи, що представлені на рисунку 1.

Відповідно до сучасних поглядів на еволюцію форм капіталу [21], на певному етапі розвитку суспільних відносин товарна і грошова форми капіталу виокремлюються, на їх основі виникають торговий і позичковий капітали.

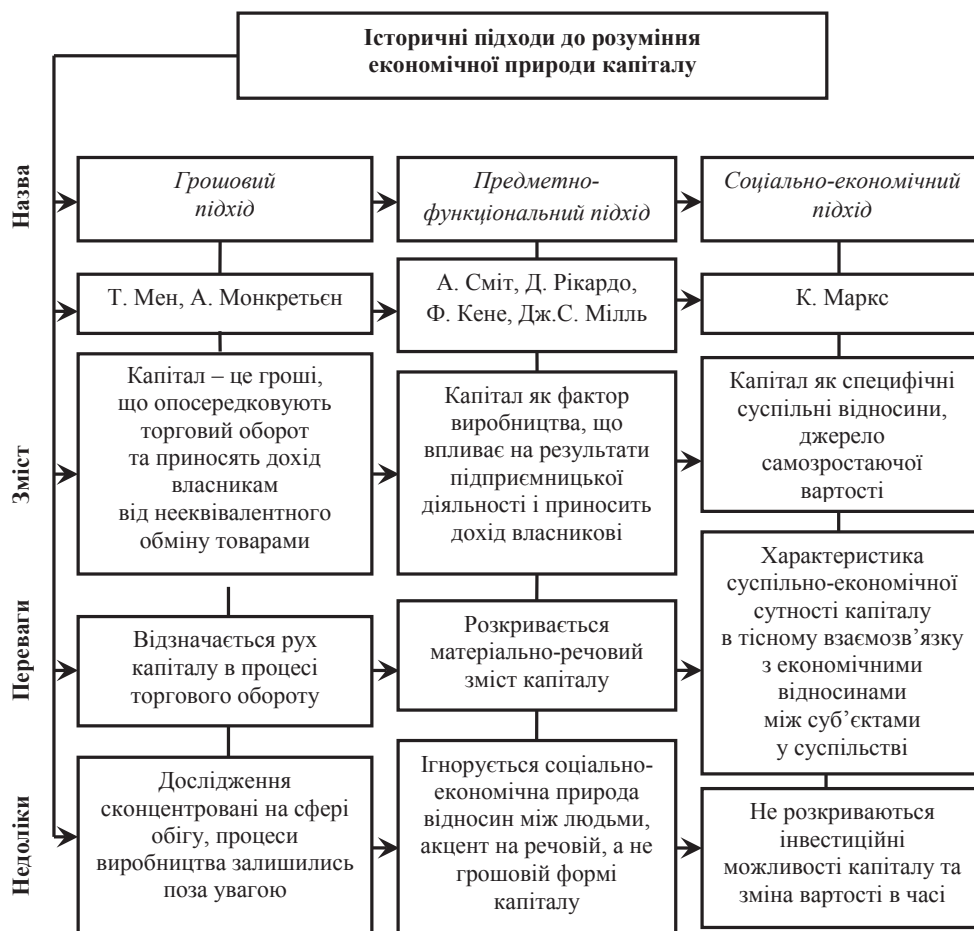

Рис. 1. Історичні підходи до трактування економічної природи капіталу

Джерело: розробка автора

З розвитком фінансового ринку властивість бути капіталом набувається не тільки грошима, але й іншими фінансовими інструментами, що привело до появи фіктивного (титульного) капіталу – капіталу, який існує у вигляді цінних паперів, що приносять дохід їх власникові. Згодом позичковий та фіктивний (титульний) капітал поєднуються у складі фінансового капіталу.

Головною відмінністю банківського капіталу є те, що це фінансовий капітал, який знаходиться під управлінням банківської установи (у разі транснаціонального банківського капіталу – під управлінням транснаціонального банку) та включає в себе як позичковий, так і фіктивний (титульний) капітал, що конвертують свої форми у процесі здійснення банківських операцій з метою отримання прибутку за певного рівня ризику.

У міру розвитку суспільних відносин капітал стає дедалі більш складним за структурою і за змістом. Сьогодні у капіталі переплітаються, крім фінансового і промислового капіталів, й інші, так звані неречові форми капіталу: людський, інформаційний, інституційний, політичний тощо.

Генезис банківського капіталу представлений на рис. 2, що унаочнює його генетичний зв'язок з іншими складниками глобального капіталу – промисловим, торговим, неречовим капіталами.

Розглянемо більш докладно думки вчених щодо передумов виникнення процесів транснаціоналізації капіталу. У систематизованому вигляді такі погляди представлені на рисунку 3.

Уперше основні причини вивезення капіталу з країн були розглянуті в роботах класиків політич-

ної економії. Так, А. Сміт у роботі «Дослідження про природу і причини багатства народів» [15] аналізує рух капіталу як фактора, що опосередковує торгівлю, вказуючи на значущу роль процентних ставок у визначенні напрямку руху капіталу, а також обґрунтовує позитивний ефект від міжнародного переміщення капіталу.

Дж.Ст. Мілль в роботі «Підстави політичної економії з деякими застосуваннями до суспільної філософії» [10] розглядає рух міжнародного капіталу через аналіз закордонної торгівлі, заощаджень, норми прибутку і руху грошей (потоків золота і срібла) як ввізного товару. На думку дослідника, капітал рухається між країнами з причини різниці в нормі прибутку, яка в найбільш багатих капіталом країнах має тенденцію до зниження. Причому різниця в нормі прибутку між країнами повинна бути істотною, щоб покрити також ризик, на який іноземний інвестор наражається в чужій країні.

Теорія порівняльних переваг Д. Рікардо [14] і закони вирівнювання міжнародного попиту і міжнародних цінностей Дж. Мілля [10] стали основою формування неокласичної теорії міжнародного руху капіталу.

Відповідно до цієї теорії вивезення капіталу розглядається як спосіб вирівнювання граничної продуктивності цього фактора виробництва, подолання митних бар'єрів і забезпечення географічної диверсифікації капітальних вкладень.

Р. Нурксе [25] дійшов висновку, що в країні зі зростаючим експортом товарів збільшується попит на капітал, тому така країна переважає імпортує капітал, та навпаки.

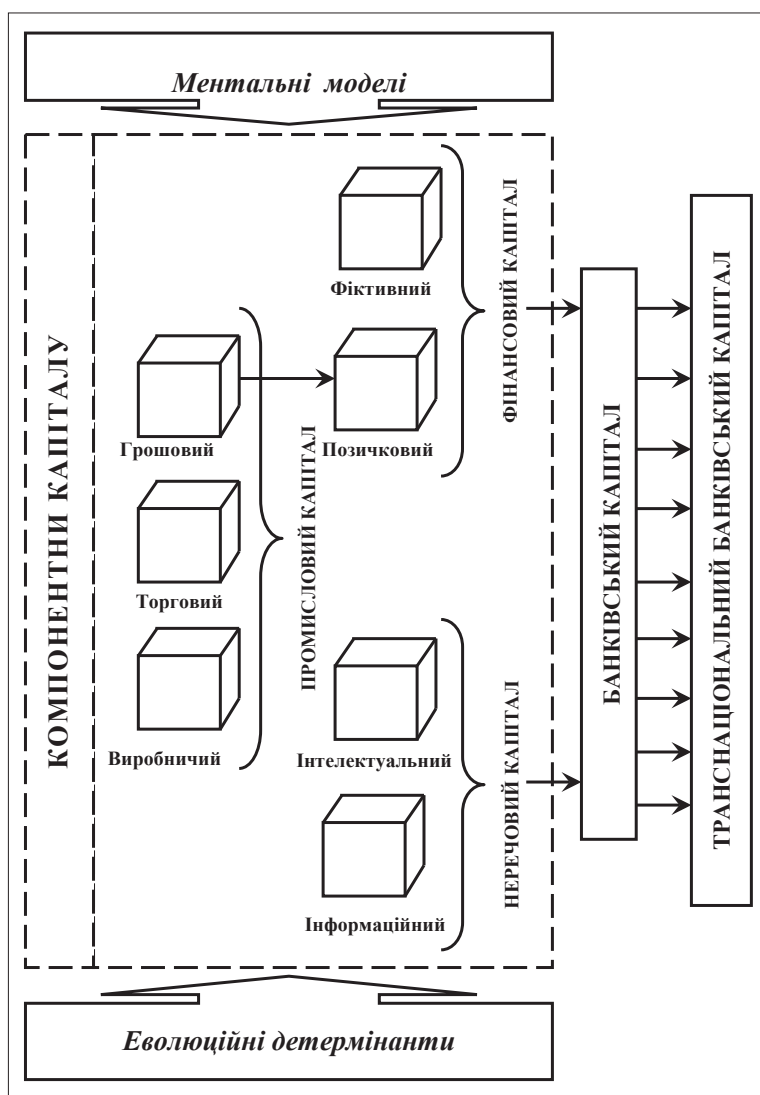

Рис. 2. Генезис транснаціонального банківського капіталу

Джерело: розробка автора

Б. Олін [26] у своїй концепції міжнародної торгівлі показав, що рух факторів виробництва пояснюється різним попитом на них в різних країнах: вони рухаються звідти, де їх гранична продуктивність низька, туди, де вона висока. Для капіталу гранична продуктивність визначається насамперед процентною ставкою. Крім різниці в процентних ставках, на думку Б. Оліна, на міжнародний рух капіталу впливають: митні бар'єри (заважають ввезенню товарів і тим самим підштовхують зарубіжних постачальників на ввезення капіталу для проникнення на ринок), прагнення фірм до географічної диверсифікації капіталовкладень та ін.

К. Іверсен [25] розробив концепцію граничної міжнародної мобільності капіталу, відповідно до якої різні види капіталу мають неоднакову ліквідність, передусім через трансакційні витрати. Це пояснює ситуацію, коли одна й та сама держава є як імпортером, так і експортером капіталу.

Кейнсіанська економічна теорія [7] обґрунтовує необхідність урядового стимулювання експорту капіталу з метою поліпшення стану платіжного балансу, грошового ринку, національних інвестицій, зайнятості і т.д. При цьому експорт капіталу стимулює ділову активність як в країнах-експортерах, так і в країнах-імпортерах.

Неокейнсіанці Р. Харрорд і Є. Домар [20] під час дослідження транскордонних потоків капіталу брали до уваги, крім стану платіжного балансу, також показники національного доходу, його динаміку й обсяг внутрішніх капіталовкладень.

У теорії монетаризму М. Фрідмен [18] аналізував міжнародний рух капіталу в зв'язку з пошуком шляхів врегулювання дисбалансів на грошовому ринку країни, зокрема, через регулювання попиту і пропозиції грошей.

Серед праць сучасних дослідників науковий інтерес викликають роботи Дж. Сороса [16]. Автор називає фінансовий капітал джерелом процвітання, тому країни конкурують за його залучення. Капітал акумулюється в багатонаціональних компаніях, цінні папери яких продаються на біржах, посередником у цьому процесі є фінансові ринки. Висока норма прибутку залучає капітал у фінансові центри і розподіляє його через фінансові ринки.

Окремі дослідники аналізували рух капіталу як чинника, що викликає циклічні коливання в національних економіках, так як залежну від коливань змінну. Г. Хаберлер у праці «Процвітання і депресія» [19] розглядає рух капіталу під впливом ставки відсотка, умов торгівлі, валютних курсів і циклічних коливань. Учений вивчає, як зазначені чинники перешкоджають руху капіталу з країни, що експортує капітал, і вплив, який вони здійснюють на економіку країни, що імпортує капітал, на різних фазах економічного циклу.

Інші вчені в своїх роботах розкривають різні аспекти втечі капіталу за кордон. Д. Каддінгтон [11] зводить втечу капіталу до нелегального ввезення та вивезення короткострокового капіталу. Ч. Кіндлбергер [8] вважає, що втеча капіталу – це рух капіталу з країни, що суперечить її національним інтересам і відбувається через несприятливий для вітчизняних власників капіталу інвестиційний клімат у країні. Дж. Аррігі [1] описує процеси рециркуляції капіталу, що відбуваються через вичерпання виробничих можливостей реальної економіки і перехід країн до побудови фінансової економіки, в якій з часом починається процес ерозії прибутковості капіталу.

Таким чином, в економічній літературі висвітлюються різні позиції вчених щодо передумов транснаціоналізації капіталу, що дає змогу більш глибоко розуміти сутність цього феномену.

Висновки і пропозиції. Виконане дослідження дало змогу ідентифікувати траєкторію генезису транснаціонального банківського капіталу за рахунок поглибленого аналізу ментальних моделей сутності капіталу та виділення його еволюційних детермінант, що дало змогу встановити генетичний зв'язок між транснаціональним банківським капіталом та іншими компонентами капіталу – промисловим, торговим і неречовим капіталами. Оскільки транснаціоналізація економічних відносин є невід'ємною рисою процесів глобалізації економіки та фінансової сфери, подальші наукові дослідження слід спрямувати на відкриття нових горизонтів розвитку економічної думки у цьому напрямі.

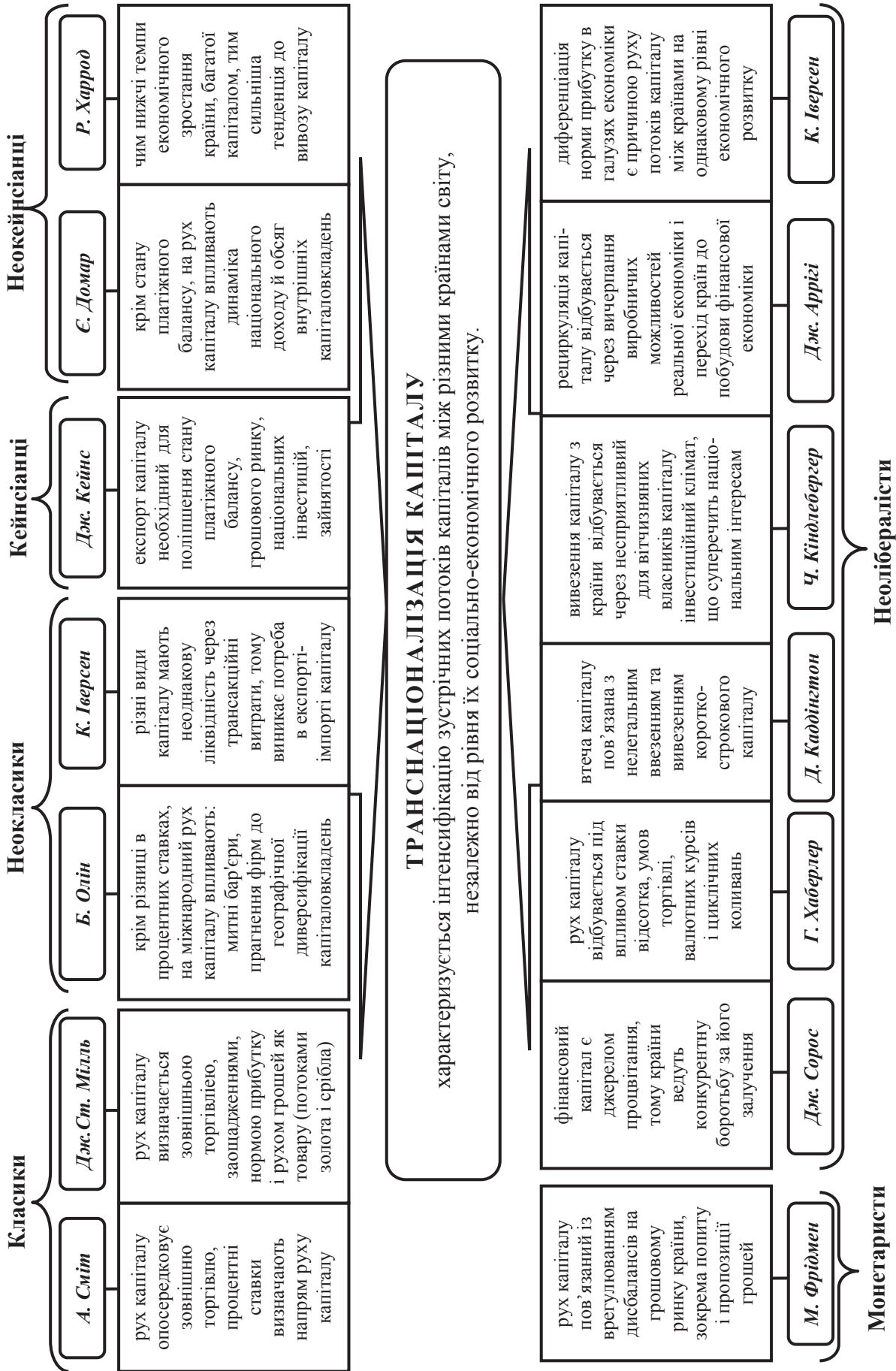

Рис. 3. Наукові підходи вчених-економістів до ідентифікації передумов транснаціоналізації капіталу

Джерело: розробка автора

Список використаних джерел:

1. Арриги Дж. Долгий двадцатый век: Деньги, власть и истоки нашего времени / Дж. Арриги. М.: Издательский дом «Территория будущего», 2006. 472 с.
2. Балабанов И.Т. Основы финансового менеджмента: учебное пособие / И.Т. Балабанов. М.: Финансы и статистика, 1998. 477 с.
3. Бланк И.А. Управление формированием капитала / И.А. Бланк. К.: Ника- Центр, Эльга, 2002. 512 с.
4. Блауг М. 100 великих экономистов до Кейнса / М. Блауг. СПб.: Экономикс, 2008. 352 с.
5. Бригхем С.Ф. Основы финансового менеджмента: навч. посібник / С.Ф. Бригхем. К.: Центр навчальної літератури, 2008. 560 с.
6. Кейнс Дж.М. Избранные произведения / Сост.: А.Г. Худокормов. М.: Экономика Москва, 1993. 21 с.
7. Киндлбергер Ч. Мировые финансовые кризисы. Мании, паники и крахи / Ч. Киндлбергер, Р. Алибер. СПб.: Питер, 2010. 544 с.
8. Маркс К. Капитал. Критика политической экономии: в 3-х томах / К. Маркс. М.: Политиздат. Т. 3, Кн. 3: Процесс капиталистического производства, взятый в целом, Ч. 1. 1975. 508 с.
9. Милль Дж.Ст. Основания политической экономии с некоторыми применениями к общественной философии / Дж.Ст. Милль; Пер. с послед. англ. изд. Е.И. Остроградской; Под ред. прив.-доц. О.И. Остроградского. Киев; Харьков: Юж.-рус. кн-во Ф.А. Иогансона, 1896. 866 с.
10. Мировая экономика: учебник / под ред. А.С. Булатова. М.: Экономистъ, 2005. 743 с.
11. Опарін В.М. Фінансові ресурси: проблеми визначення та розміщення / В.М. Опарін // Вісник НБУ. 2000. № 5. С. 26–31.
12. Поддєрьогін А.М. Фінансовий менеджмент: підручник / А.М. Поддєрьогін. К.: КНЕУ, 2008. 536 с.
13. Рикардо Д. Начала политической экономии и налогового обложения. Избранное / Д. Рикардо; Пер. с англ., предисл., науч. ред. и сост.: П.Н. Ключкин. Науч. изд. М.: Эксмо, 2007. 954 с.
14. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов / А. Смит; [пер. с англ.; предисл. В.С. Афанасьева]. М.: Эксмо, 2007. 960 с.
15. Сорос Дж. Кризис мирового капитализма. Открытое общество в опасности / Дж. Сорос; пер. с англ. М.: ИНФРА-М, 1999. 262 с.
16. Финансовое управление фирмой / Под ред. В.И. Терехина. М.: ОАО «Изд-во «Экономика», 1998. 350 с.
17. Фридмен М. Количественная теория денег: [Пер. с англ.] / М. Фридмен. М.: Эльф-пресс, 1996. 131 с.
18. Хаберлер Г. Процветание и депрессия: теоретический анализ циклических колебаний / Г. Хаберлер; пер. с англ. О.Г. Клемент, Н.М. Осадчей, Р.Х. Хафицевой. Челябинск: Социум, 2005. 474 с.
19. Харрод Р. К теории экономической динамики: новые выводы экономической теории и их применение в экономической политике. М.: Гелиос АРВ, 2011. 160 с.
20. Черникова Л.И. Теоретические и прикладные аспекты трансформации современного капитала / Л.И. Черникова // Сервис PLUS. 2009. № 3. С. 49–56.
21. Экономическая теория: учебник / под ред. Г.П. Журавлевой, В.И. Бархатова. М.: Финансы и статистика, 2007. 848 с.
22. Domar E. Capital Expansion, Rate of Growth and Employment / E. Domar // Econometrica. Vol. 14. No. 2. April 1946. P. 137–147.
23. Iversen C. Aspects of the Theory of International Capital Movements / C. Iversen. London: Cass, 1967. 536 p.
24. Nurske R. Causes and Effects of Capital Movements / R. Nurske // International Investment / J.H. Dunning ed. Harmondsworth: Penguin, 1972. P. 97–116.
25. Ohlin B. Interregional and International Trade / B. Ohlin. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1967. 617 p.

Момот А. М.

Высшее учебное заведение Укоопсоюза
«Полтавський університет економіки і торгівлі»

ГЕНЕЗИС ТРАНСНАЦИОНАЛЬНОГО БАНКОВСКОГО КАПИТАЛА**Резюме**

В статье рассмотрены взгляды ученых на понятие «капитал» в исторической ретроспективе. Выделены три подхода к трактовке капитала: денежный, предметно-функциональный и социально-экономический, охарактеризованы их преимущества и недостатки. Идентифицирована траектория генезиса транснационального банковского капитала и установлена генетическая связь между транснациональным банковским капиталом и другими компонентами капитала – промышленным, торговым и невещественным капиталами.

Ключевые слова: капитал, банковский капитал, транснационализация, транснациональный банковский капитал, финансовая глобализация.

Момот О. М.

Higher Education Institution of Ukoospilka
«Poltava University of Economics and Trade»

THE GENESIS OF TRANSNATIONAL BANKING CAPITAL**Summary**

The article considers the views of scientists on the concept of "capital" in a historical retrospective. Three approaches to the interpretation of capital are singled out: monetary, subject-functional and socio-economic, their advantages and disadvantages are characterized. The trajectory of the genesis of transnational banking capital has been identified and a genetic link has been established between transnational bank capital and other components of capital - industrial, commercial and immaterial capital.

Key words: capital, banking capital, transnationalization, transnational banking capital, financial globalization.